

Павле Јовић

Српско лекарско друштво, Београд

Свети Сава као покровитељ српских школа у 19. веку

Увод

Први српски архиепископ Свети Сава се већ у 13. веку прослављао по црквама о чему сведоче сачувани богослужбени списи. Истовремено, дело св. Саве је наставило да живи у народном веровању и предању. По турском освајању се Свети Сава прослављао скривено, тајно.

По мишљењу историчара цркве Стевана Димитријевића (1866–1953) први трагови о прослави св. Саве могу се пронаћи у кругу око карловачке Српско-латинске школе руског учитеља Емануила Козачинског.¹ Први писани траг о школској прослави Светог Саве код Срба датира из 1735. године и налази се у једном од првих уџбеника за трећи и четврти разред Српско-латинске школе у Сремским Карловцима, у коме се јасно види да није било наставе на дан Светог Саве 14. јануара (по старом календару), већ се ученици позивају да се моле великом српском светитељу и просветитељу.²

Сврха овог рада је била да истражимо када је започело и како одвијало празновање св. Саве као покровитеља (патрона) српских школа у 19. веку, како на ужем тако и ширем простору где су Срби живели. Наша литература о томе је оскудна. Као исходите у нашем истраживању користили смо до данас најопсежнију библиографију о св. Сави познатог српског историчара Станоја Станојевића.³

Резултате нашег истраживања о празновању св. Саве у српским школама у 19. веку представљамо хронолошки.

Када говоримо о почецима празновања св. Саве као покровитеља и заштитника српских школа морамо поменути фрушкогорски манастир Кувеждин, који је имао посебну улогу у неговању светосавског култа.

Овај манастир је после турског разарања на самом почетку 19. века потпуно обновљен, захваљујући архимандриту Никанору Грујићу (1810–1887), који је 1861. године написао песму *Свети Сава Неманић*.⁴ Из Кувеждина потиче и запис Светосавске химне, вероватно најстарији познати из 1832. године, који је пронађен у Архиви манастира Хиландара.

У Кувеждину је службовао и протјереј Јефимије Ивановић који је доласком у Земун први предложио 1812. године да се св. Сава прославља у српској школи,⁵ а

¹ Димитријевић М. Стеван, *Свети Сава у народном веровању и предању*. Београд, Штампарија *Свети Сава*, 1926.

² Антић Драган, Цвекић Љиљана *Венац Светиога Саве*. Шабац 1988, 74.

³ Станојевић Станоје, *Нацрт библиографије о Св. Сави*. Братство 1934: 29.

⁴ Вуковић Сава, Никанор Грујић, *Српски јерарси од деветиога до двадесетог века*. Београд, Евро, 1996, 355–357.

⁵ Марковић Ст. Петар, *Земун од најстаријих времена па до данас*. У Земуну, Штампарија Јове Карамате, 1896, 111.

што је било одлучујуће да прославу Св. Саве преузму и у друге српске школе у Аустроугарској.

Протојереј Јефтимије Ивановић

Прва српска школа у Земуну

Прослава Св. Саве у Аустро-Угарској

Почеци прослављања св. Саве као покровитеља српских школа везани су за град Земун (нем. *Semlin*), који је 1717. године припао Аустрији и постао погранично место и средиште за трговину Аустрије са Османлијским царством. Земун је већ од средине 18. века постао слободни војни комунитет, а од 1871. добија статус краљевског слободног града.

На унапређењу образовања и развоју школа велике заслуге је имао је протојереј Јефтимије Ивановић. Општа кретања у Земуну у то време била су погодна за његово деловање: релативно добро стање цркве и просвете и пробудена национална свест земунских Срба, праћено економским благостањем његових становника. Стога се у Земуну релативно рано оснивају школе, што се може приписати општем развоју просвете у Хабсбуршкој монархији. Прва српска школа у Земуну почела се с радом око 1745. год., када је подигнута и Николајевска црква, једна од најстаријих православних цркава код Срба.⁶ Када је 1812. године у Земуну основан црквено-школски фонд, у његовом уставу је било одређено да се св. Сава празнује као покровитељ и заштитник српских школа. Пресудну улогу у томе имао је свештеник Јефтимије Ивановић, о чему је најпре писао немачки издавач и штампар Игњат Карло Сопрон у најстаријој монографији о граду Земуну (*Monographie von Semlin und Umgebung*, 1890).

Публициста Карло Сопрон (нем. *Ignaz Karl Soppron*, 1820–1894) је велики део свог живота провео међу Србима. Родио се 1820. у Новом Саду, а у Земун је дошао 1852 и ту отворио штампарију, у којој је штампao преко 160 књига на српском, бу-

⁶ Најхолд Бранко, *Хроника Земуна од њраисџорије до 1871*. Земун, Трај 1998, 464.

гарском, грчком, немачком и јеврејском језику. Такође, покренуо је више земунских листова.⁷

Исти податак да је Јефтимије Ивановић заслужан за почетак прослављања св. Саве се може наћи и у књизи која је изашла нешто касније (1896) испод пера другог земунског хроничара Петра Марковића (1869–1952).

Много мање знамо о протојереју Јефтимију Јовановићу (1773–1849), који је претходно службовао у манастиру Кувеждину, где се светосавски култ посебно поштовао. О њему нема података у Станојевићевој енциклопедији нити у опсежној књизи *Српски јерарси* од Саве Вуковића. Познати историчар Димитрије Руварац нам је оставио нешто више података о овом трудољубивом земунском свештенику који се настојао да се побољша образовање свештеника.⁸

Јефтимије Ивановић се родио 20. јануара 1773. године у сремском селу Кувеждину, где је у манастиру стекао прва знања. Најпре је завршио филозофију у Сегедину 1797, а затим богословију у Сремским Карловцима. По завршетку богословије постављен је за професора у Карловачкој гимназији, где је остао до 1806. године. Још као професор произведен је у ђакона, па у свештеника и пароха горњокарловачке цркве, а од 1811. службовао је у Шиду, одакле је премештен у Земун 1812. године. По доласку у Земун, први му је задатак био да оснује школски фонд за српске школе. На његову иницијативу подигнута је нова српска школа (1820–1824) код Богородичине цркве у Земуну. За његове заслуге одликован је од црквене и политичке власти. У то време митрополит је био Јован Рајачић и Стеван Стратимировић. Одлично је знао језике: словенски, руски, немачки и латински. Објавио је четири књиге под насловом *Нови Плућарх*, у којој је дао биографске податке о најзначајнијим личностима свих времена. Године 1830. долази до сукоба између проте Ивановића са имућним и интелигентним Земунцем Васом Васиљевићем, који се окомио на свештенство, био је присталица Вукове реформе. Ивановић је морао је да напусти Земун и да настави службу у Вуковару, а затим у Сремској Митровици, где је и умро 1849. године. Његов син, Матеја Ивановић је отворио је прву приватну апотеку у Београду, која је била прва аптека код Срба.

У Будиму, где је живело доста Срба, године 1838. је први пут у српским школама обележена слава св. Саве као школског празника. Наредне године прослављен је св. Сава у Сегедину, где је изведена по први пут песма сегединског свештеника и вероучитеља Павла Стаматовића *Ускликнимо с љубављу светијшељу Сави*. У Новосадској гимназији је по први пут 14. јануара 1854. године прослављен св. Сава на свечан начин, захваљујући доласку Платона Атанацковића на трон бачких епископа. Карловачка гимназија је први пут 1862. године прославила св. Саву као своју славу на иницијативу Никанора Грујића. Било је то за време патријарха Рајачића.⁹

Прослава Св. Саве у обновљеној Кнежевини Србији

Кнез Милош је 1823. године наредио да се св. Сава слави по школама и светкује у српском народу. У протоколу кнежеве канцеларије од 5. фебруара 1827. године Савиндан је проглашен за државни празник.¹⁰

⁷ Österreichische biographisches Lexicon 1815–1950, Bd 12, 2005, 430.

⁸ Руварац Димитрије, О животу и раду проте Јефтимија Ивановића (1773–1849). Богословски гласник VIII, 1909 (6): 416–436.

⁹ Веселиновић В. Милојко, *Свети Сава школски џајрон у Срба*. Браство XII–XIII, 1908, 21–57.

¹⁰ Дурковић-Јакшић Љубомир, *Пролашење и прослава школској џајрону у Србији 1840. год.*

Оснивањем Лицеја у Крагујевцу 1838. године Србија добија образовну институцију највишег степена. Први ректор постао је Атанасије Николић, један од твораца првог научног друштва код Срба, који је предложио да се св. Сава прославља као школска слава. Указом попечитељства просвештенија од 5. јануара 1840. године за патрона свих школа у Србији прогласили су ондашњи представници просвете, државне и црквене власти светитеља Саву, па је 14. јануара те године прослављен први пут у Крагујевцу св. Сава.¹¹

Прослава Св: Саве на ширем простору где су живели срби

Срби у Приморју у поређењу са Србима у обновљеној Кнежевини почињу да празнују Светог Саву као школског патрона мало касније: у Шибенику 1846., а у Котору 1849. године. У Старој Србији, која је дуже била под Турцима, на пример у Врању, прва школска свечаност посвећена св. Сави одржана је 1873. године.

Иако је први српски архиепископ током минулих векова био поштован и величан и међу Хрватима (св. Сава се спомиње већ у делу *Краљевство Словена* бенедиктинца Мавра Орбинија (1601), а хрватски историчар и босански бискуп Иван Томко Мрнавић (1580–1637) је неколико година касније (1610.) написао прву биографију св. Саве. Срби који су живели у Хрватској и Славонији морали су да пређу дуг пут да би се у српским школама св. Сава прослављао као њихов заштитник и патрон. То право су извојевали тек крајем 19. века (од 13. јануара 1897). О настојањима Срба да се св. Сава прославља у српским школама у Хрватској и потешкоћама на које су наилазили је веома детаљно писао протопрезвитер Јован Вучковић 1895. године, у недељном листу *Српски Сион*.¹² Вучковић је низ година службовао у Хрватској, био је професор Задарске, а касније и Карловачке богословије. Почетком 20. века он је објавио прву, иако кратку монографију посвећену Светом Сави.

Закључак

Свети Сава се најпре почео славити у школама од 1812. године међу аустријским Србима, који су од аустријског двора имали одређене привилегије. Школска слава св. Саве се брзо се проширила и у друге земље где су Срби живели и добила прави смисао и значај који припада првом српском просветитељу. Ипак, прихватање св. Саве као школског патрона у Аустро-Угарској ишло је са задршком и поступно. То исто се може рећи за српске школе на југу Србије, које су тада биле под контролом турске власти. Међутим, у обновљеној Кнежевини Србији, где је већ од 1823. године кнез Милош донео наредбу да се светитељ Сава прославља по школама, празновање се одвијало слободније. Срби који су живели у Хрватској су најдуже чекали на одобрење да се св. Сава празнује као школски патрон.

¹¹ Ковачевић Доброслав, *Прва прослава св. Саве као школског патрона*. Гласник православне цркве у Краљевини Србији 1901; II (1): 95–98.

¹² Вучковић Јован, *К њиховом о светосавским школским свечаностима*. Српски Сион (Карловци) 1895, V, 8, 113–118.